

Waar zouden we zijn zonder arbeidsmigranten?

Waar zouden we zijn zonder arbeidsmigranten?

Een journalistiek essay over arbeidsmigratie,
uitbuiting en de rol van consumenten

Froukje Santing

Froukje Santing (1956) is journalist en islamoloog en werkte in haar carrière vanaf 1975 onder andere voor het Utrechts Nieuwsblad, NRC Handelsblad, Trouw en de NOS. Van 1981 tot 1999 woonde en werkte ze als correspondent in Turkije. In 1999 keerde Santing terug naar Nederland en trad ze (opnieuw) toe tot de redactie van NRC Handelsblad. Santing werkt nu als freelance journalist/moderator. Ze is verder onder meer lid van de Raad voor de Journalistiek, voorzitter van jury van de Dick Scherpenzeel Persprijs (journalistiek over de niet-westerse wereld) en bestuurslid van het Turkije Instituut.

Dik Kluit

INLEIDING

Anno 2010 is arbeidsmigratie omvangrijker dan ooit en zijn arbeidsuitbuiting en mensenhandel nog nooit zo lucratief geweest. Tegelijkertijd neemt in het Westen het respect voor buitenlandse werknemers in het algemeen en ongedocumenteerde werknemers in het bijzonder in snel tempo af. 'Ze' pikken onze banen in en 'ze' profiteren van onze sociale voorzieningen. Het uitzetten van illegale arbeidsmigranten – hoe dringend ze om tal van redenen ook nodig zijn – heeft inmiddels voorrang boven het naleven van hun rechten en de aanpak van mensenhandel. Door hun kwetsbare positie vormen arbeidsmigranten een makkelijk doelwit voor uitbuiting van niet alleen werkgevers en pooiers, maar eveneens van huurbazen en mensen-handelaren.

IOM schat in het World Migration Report 2010 'The future of migration: Building Capacities voor Change' ¹ dat het aantal internationale migranten – 214 miljoen vorig jaar – oploopt tot 405 miljoen in 2050. Tenminste als de migratie in een even snel tempo blijft doorgroeien als de afgelopen twintig jaar. Een van de oorzaken van deze scherpe stijging – naast de aanhoudende trek wereldwijd van het platteland naar de stad – is de afname met naar verwachting bijna 25 procent in de komende vier decennia van de bevolkingsgroei in de geïndustrialiseerde landen. Dit zal leiden tot een aanzienlijke vraag naar arbeidsmigranten in deze landen. Niet alleen aan de bovenkant van de arbeidsmarkt: op de terreinen van kennis en innovatie. Maar ook aan de onderkant van de arbeidsmarkt: de gezondheidszorg, de zorg voor kinderen en ouderen, de publieke sector, de service-industrie, de land- en tuinbouw, maar ook bijvoorbeeld de bouw- en transportsector en de seksindustrie. Terwijl in de geïndustrialiseerde landen tekorten ontstaan, neemt het arbeidsaanbod in ontwikkelingslanden steeds verder toe: in de komende vijftig jaar van 2,4 naar 3,6 miljard. In de geïndustrialiseerde landen daarentegen blijft het arbeidspotentieel steken op 600 miljoen. ²

1. www.iom-Nederland.nl/Over_IOM/IOM_Wereldwijd/Nieuws/Press_Briefing_Notes/Invest_now_for_tomorrow's_migration_says_IOM's_World_Migration_Report

2. International Organization for Migration, *World Migration Report*, Genève 2010

ECHO'S UIT EEN ANDERE TIJD

3. www.nicis.nl/Wat_doen_wij/Verspreiding/Docbank/Welzijn_Integratie/Migranten_en_asielzoekers/Migratie/Bulgaren_actief_in_informele_economie_in_Den_Haag
4. De Haagse wethouder Norder schat het totale aantal migranten uit Midden- en Oost-Europa in zijn stad op 30.000.

Neem bijvoorbeeld de situatie in Den Haag op basis van een recent onderzoek.³ Alleen al het aantal geregistreerde personen uit Midden- en Oost-Europa verdubbelde in de afgelopen twee jaar van 5.000 naar 10.000.⁴ Ze komen naar Nederland omdat er thuis nauwelijks werk is en de lonen er laag zijn. Hier zijn ze veelal gedoemd tot werk waarvoor de meeste Nederlanders hun neus ophalen. De snelst groeiende groep arbeidsmigranten in Den Haag zijn de Bulgaren. Het merendeel van hen heeft geen reguliere baan en is actief in de informele economie. De Bulgaarse en Roemeense migranten werken het meest in de stad zelf, de Polen in de glastuinbouw in het Westland of elders in de provincie Zuid-Holland. De verdiensten van de arbeidsmigranten zijn over het algemeen niet hoog. Ze ontvangen maximaal acht euro per uur.

Ik moest bij het lezen van het Haagse onderzoek terugdenken aan de verwijten die toenmalig PvdA-leider Wouter Bos in december 2003 vooral uit zijn eigen partij te horen kreeg na zijn pleidooi om selectiever met migratie om te gaan: te calculerend en in strijd met de solidariteit met migranten. Bos wilde arbeidsmigranten niet onmiddellijk aanspraak geven op de rechten die bij een verzorgingsstaat horen. Hij pleitte voor een greencard-achtig-systeem, zoals in de Verenigde Staten.

5. Froukje Santing, 'Migratie heeft een duur prijskaartje' in *NRC Handelsblad*, 10 december 2003.

Het stak hem, zei hij tijdens een vraaggesprek op zijn werkkamer in het gebouw van de Tweede Kamer⁵, dat Nederland tot dan toe maar één model kende. Je komt, je kunt op een gegeven moment blijven en je bent verzekerd van alle rechten en plichten die iedereen heeft. "Maar er is een heel spectrum van alternatieve modellen. Het ene uiterste: je haalt hier een werknemer naar toe. Hij heeft feitelijk geen rechten, dus zelfs als hij ziek wordt moet hij terug. Dat betekent dat hij ook geen premies betaalt. Een wel heel kaal type tijdelijk contract. Het andere uiterste: de buitenlandse werknemer kan ingroeien in ons model van sociale zekerheid. Hij krijgt al de rechten en plichten pas naarmate hij er langer is."

6. www.amnesty.nl/bibliotheek_vervolgongedocumenteerde_migranten. Illegaal wordt ervaren als ongewild en onaangepast en de termen illegaliteit en criminaliteit worden vaak met elkaar vermengd. Daardoor worden vaak de vriendelijker termen 'Sans Papiers' of 'Ongedocumenteerde migranten' gebruikt.

De PvdA-voorman had met zijn voorstellen ook de naar schatting 130.000 illegale arbeidsmigranten in Nederland op het oog. "Je creëert dan een titel waardoor illegalen legaal kunnen worden zonder dat ze meteen uit de ruif van de verzorgingsstaat mogen mee-eten." Ruim een half jaar later, op een middag in augustus 2004, struinde ik op zoek naar die ongedocumenteerde arbeidsmigranten zoals ze met een minder stigmatiserende term dan illegalen worden aangeduid,⁶ door de Rotterdamse achterstandswijk Bospolder-Tussendijken. De aanleiding vormde het onderzoeksrapport 'Wijken voor illegalen. Over ruimtelijke spreiding, huisvesting en leefbaarheid van de Erasmus Universiteit Rotterdam'.⁷

7. Froukje Santing, 'In het koffiehuis valt een illegaal niet op', in *NRC Handelsblad*, 27 augustus 2004.

Vrijwel onmiddellijk liep ik Mahmut Karadavut tegen het lijf. Dertien jaar woonde hij met zijn vrouw en kinderen ongedocumenteerd in Nederland. Tot hij in 2000, op grond van de eenmalige regeling voor ‘witte illegalen’, alsnog een verblijfsvergunning kreeg. Inmiddels had hij ook een Nederlands paspoort. En was hij eigenaar van de Turkse buurtwinkel Öz Anadolu, die eerst op naam stond van zijn zwager, ook al werkte Karadavut er wel elke dag.

De twintigjarige Murat, die niet over verblijfspapieren beschikte, vertelde in een belwinkel dat hij tweehonderd euro per maand betaalde voor zijn kamer in Bospolder-Tussendijken, in een huis dat tot pension was omgebouwd. Naast andere Turken woonden er ook Irakezen en Bulgaren – allemaal illegaal in Nederland. Murat kwam in 2002 op een toeristenvisum naar Rotterdam. Naar vrienden in Bospolder-Tussendijken. Soms komt er iemand langs bij het pension, zei hij, met een aanbod voor werk, bijvoorbeeld als tuinman. “Verder krijg ik zo nu en dan geld van Turkse vrienden of leen ik van hen. Ik heb inmiddels nogal wat schulden.”

Bospolder-Tussendijken is één van de 32 wijken in Nederland met de meeste ongedocumenteerde arbeidsmigranten. Net als bijvoorbeeld de Schilderswijk in Den Haag. In deze veelal dichtbevolkte buurten en wijken, waar meestal veel allochtonen wonen, is tussen de 3 en 6 procent van de bewonersgroep niet in het bezit van een verblijfsvergunning, aldus het onderzoeksrapport *Wijken voor illegalen*. In de overige circa 1.470 buurten en wijken in Nederland wonen nauwelijks ongedocumenteerde migranten.

Zeven jaar later klinken de voorzetten van inmiddels voormalig PvdA-leider Bos – hoe je er ook tegen aan mag kijken – en een politiek-neutraal onderzoeksrapport als ‘Wijken voor illegalen’ van de Erasmus Universiteit Rotterdam als echo’s uit een andere tijd. Het politieke klimaat in Westerse landen ten aanzien van migratievraagstukken verhardt in rap tempo. Nederland vormt daarop geen uitzondering. Over arbeidsmigranten – met uitzondering van kennismigranten – wordt in de media en de politiek voornamelijk nog steeds in termen van problemen gesproken. Westerse overheden reageren in toenemende mate met restrictieve maatregelen om de instroom van arbeidsmigranten aan de onderkant van de arbeidsmarkt te beperken. De algemene lijn is dat arbeidsmigranten die geen kennismigranten zijn en niet uit de EU afkomstig zijn, alleen een vergunning krijgen als de werkgever aantoont dat hij geen werknemers uit Nederland of landen van de EU en de Europese Economische Ruimte (EER) heeft kunnen vinden.

8. Richard Staring, 'Illegaal tot crimineel verklaren maakt toestand alleen erger', in *NRC Handelsblad*, 9 maart 2011.

Die benadering is niet alleen eenzijdig, maar getuigt – mede met het oog op de toekomst – van weinig realiteitszin en visie. Met de voortschrijdende mondiale economie en door de vergrijzing in ontwikkelde landen wordt de behoefte aan arbeidsmobiliteit, en het adequaat faciliteren daarvan door Westerse overheden, alleen maar belangrijker. Internationale migratiebewegingen kennen bovendien eigen wetmatigheden. “Sociale netwerken van migranten die Nederland verbinden met andere Europese landen en het land van herkomst leiden ertoe”, aldus Richard Staring, hoogleraar criminologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, “dat nieuwkomers – ondanks een restrictief toelatingsbeleid – toch het land binnenkomen.”⁸ Migratie valt niet strak te managen en is bovendien onvermijdelijk. Het is een fenomeen dat altijd heeft bestaan.

In dit journalistieke essay meet ik, op verzoek van IOM in Nederland, de temperatuur inzake arbeidsmigratie, arbeidsuitbuiting en de rol van consumenten. Hoe beschaafd en humaan zijn we anno 2010 op de keper beschouwd? Waar staan we in het Westen, zowel wat de wet- en regelgeving betreft als de publieke opinie? De voorbeelden die in dit essay worden aangehaald en de situaties die worden beschreven, hebben veelal betrekking op Nederland maar staan feitelijk model voor die in andere Westerse landen.

Deze spreekwoordelijke pas op de plaats is mede nodig om de blik op arbeidsmigratie te verbreden. De vraag naar circulaire- en pendelmigratie neemt toe. Tussendoor wil de buitenlandse arbeidskracht af en toe terug naar het land van herkomst of, als er geen werk meer voor hem of haar voorhanden is, zich tijdelijk in een ander Westers land vestigen. Arbeidsmigranten willen landen als Nederland dus legaal in en uit kunnen reizen. Die legale positie hebben ze tevens nodig voor bijvoorbeeld het afsluiten van ziektekostenverzekeringen voor zichzelf en hun familie en het overmaken van geld naar huis tegen normale tarieven.

OVER ARBEIDSMIGRANTEN WORDT EENZIJDIG IN TERMEN VAN PROBLEMEN GESPROKEN

De Partij voor de Vrijheid (PVV) van Geert Wilders, landelijk de derde grootste partij in Nederland, liet vorig jaar uitrekenen wat migranten de Nederlandse schatkist kosten: 7,2 miljard euro per jaar, becijferde het economische onderzoeksbureau Nyfer.⁹ In het eindrapport 'Budgettaire effecten van immigratie van niet-westerse allochtonen' benadrukt Nyfer dat "hoewel niet-westerse immigranten maar een deel van het totale aantal immigranten uitmaken (zo'n 40 procent), onderzoek naar deze speciale groep zinvol is omdat hun sociaal-economische kenmerken sterk afwijken van de gemiddelde inwoner van Nederland. Dit heeft belangrijke implicaties voor de overheidsfinanciën".¹⁰

9. De tekst van het onderzoek *Budgettaire effecten van immigratie van niet-westerse allochtonen* is te lezen via www.nyfer.nl/documents/rapportPVVdef_000.pdf

10. Ibid, p. 7.

Het betreft hier de instroom van niet-westerse allochtonen, maar in de beeldvorming wordt dat verbreed tot alle (arbeids)migranten. 'Ze' worden gepresenteerd als last voor de herstellende economie of als een belasting voor de verzorgingsstaat. 'Ze' zijn de oorzaak van menig probleem. 'Ze' pikken onze banen in, leven van de bijstand en veroorzaken overlast en profiteren van onze sociale voorzieningen.

In hoeverre dat beeld is gebaseerd op emoties en mythes en niet op de werkelijkheid toont bijvoorbeeld een onderzoek van het University College in Londen aan. Daarin wordt berekend dat nieuwkomers uit Oost-Europa 37 procent meer aan belasting hebben betaald dan ze aan steun ontvingen in 2008/2009. ¹¹ Verder: in de Verenigde Staten dragen immigranten jaarlijks voor een bedrag van 37 miljard dollar bij aan de economie, volgens de Raad van Economische Adviseurs van de huidige president Obama.

11. DG William Lacy Swing van IOM tijdens 20-jarig bestaan IOM in Nederland, 14 december 2010.

De eenzijdige geluiden over de last die arbeidsmigranten de ontvangende Westerse samenleving opleveren, komen inmiddels zowel van rechtse als van linkse politici. Een partijgenoot bijvoorbeeld in Nederland van Bos, wethouder Marnix Norder van Den Haag, wil dat de Immigratie- en Naturalisatie Dienst (IND) werkloze Oost-Europeanen gedwongen uitzet. Polen, Bulgaren en Roemenen zonder inkomsten moeten het land uit. Als er niet snel wordt gehandeld, vreest Norder dat steeds meer Oost-Europeanen aanspraak gaan maken op de bijstand. Inmiddels doen al zo'n zeshonderd werkloze en dakloze Oost-Europeanen in zijn stad een beroep op de opvangvoorzieningen.¹²

12. Alex Burghoorn en Charlotte Huisman, 'Norder: zet werklozen Polen uit', in de *Volkskrant*, 11 december 2010 en Alex Burghoorn en Charlotte Huisman, 'Daklozen vrijwillig terug naar Oost-Europa', in de *Volkskrant*, 15 maart 2011.

Eerder sprak Norder van een "tsunami van Oost-Europeanen". Mensen uit Midden- en Oost-Europa vormen het migratievraagstuk van dit moment. Dat is althans de Haagse realiteit, aldus de wethouder. In deze stad wonen

inmiddels meer mensen uit deze regio dan uit Marokko, waarover eveneens veel wordt gesproken. De naar schatting 30.000 legale en illegale Midden- en Oost-Europeaanen in Den Haag werken veelal in de bouw of in de kassen in het Westland. “Veelal voor malafide uitzendbureaus”, benadrukt Norder desgevraagd, “die grof misbruik maken van deze migranten.” Hij spreekt van een moderne vorm van slavenarbeid waar de overheid met kracht tegen op moet treden.

De problemen in Den Haag zijn volgens Norder het gevolg van de nonchalante houding van nationale overheden. Er is veel onduidelijkheid over de grenzen van verblijfsvergunningen van EU-burgers. De wethouder wijt dit aan het ‘dogma’ van de open grenzen van Europa, dat bij nationale regeringen leidt tot een houding van ‘we zien wel’ waar het schip strandt. Norder benadrukt niet tegen migratie te zijn. “We hebben al die handjes hard nodig in de Haagse economie. Maar waar totaal niet over is nagedacht op Europees niveau is wat de gevolgen zijn van de grootschalige migratiebewegingen die we nu zien.”

Hij meent dat ook EU-migranten die niet (meer) in hun eigen onderhoud kunnen voorzien, terug moeten naar hun land van herkomst en dat degenen die zich voor langere tijd in Nederland willen vestigen de plicht hebben de taal te leren. Net als er voor niet-westerse allochtonen een terugbeleid is moet volgens hem er ook voor Westerse allochtonen afspraken worden gemaakt. “Je kunt een eind komen met vrijwillige repatriëring, maar er moeten ook dwangmiddelen komen.”¹³

13. Ibid.

Minister Henk Kamp (Sociale zaken, VVD) is inmiddels diezelfde menig toegegaan. De uitzetting van werkloze Polen, die sinds 1 mei 2007 in Nederland ongelimiteerd mogen werken en andere werknemers uit midden- en Oost-Europa wordt beleid, kondigde hij aan. “Uitgebuit en uitgezet”, twitterde Henk van der Kolk, voorzitter van FNV Bondgenoten, in een reactie. “Stank voor dank, moet het gevoel zijn dat het bij hen oproept”, schreef Jurriën Koops, adjunct-directeur van de algemene Bond van Uitzendondernemingen (ABU) op de opiniepagina van de Volkskrant.¹⁴

14. Jurriën Koops, ‘Als de laatste Pool naar huis is, staat Nederland stil’, in de *Volkskrant*, 23 februari 2011.

Hij schetste het volgende beeld: “Je zult maar als Pool hebben besloten om in Nederland te komen werken. Je hebt 1.000 kilometer gereisd en bent in Den Haag beland. Ongelukkigerwijs ben je werkzaam bij een malafide tuinder of uitzender. Je werkt zestig uur per week voor minder dan het wettelijk minimum loon. Je betaalt een schandalig hoge prijs voor beroerde huisvesting die je met tien landgenoten moet delen. Met hetzelfde gemak verlies je baan en bed en sta je vier weken later op straat in datzelfde Den Haag. Werkloos en dakloos. En passant word je vervolgens als ongewenste

vremdeling nog wel even gevraagd lokale belastingen te voldoen.” Dat dit geen typisch Nederlands voorbeeld is, wordt treffend tot uitdrukking gebracht in de film *It’s a Free World* uit 2007 van de Britse regisseur Ken Loach.¹⁵

¹⁵. http://en.wikipedia.org/wiki/It's_a_Free_World

Minister Kamp heeft midden april inmiddels een pakket maatregelen afgekondigd met vier centrale uitgangspunten: 1. arbeidsmigranten welkom zijn als ze werken en zelf in hun bestaan kunnen voorzien. 2. Werkloze Polen die een bijstandsuitkering aanvragen of voor overlast zorgen, moeten terug naar hun land van herkomst. 3. Als na drie maanden duidelijk is dat een arbeidsmigrant geen zicht op werk heeft, wordt het verblijfsrecht beëindigd. 4. Arbeidsmigranten die in Nederland willen blijven voor langere tijd moeten de Nederlandse taal leren.

De roep om werkloze Oost- en Midden-Europeanen, dus inclusief de legale Polen, uit te zetten past in het verharde beleid van Westerse regeringen ten aanzien van arbeidsmigratie, meent Tesseltje de Lange, universitair docent bestuursrecht en gespecialiseerd in het internationale arbeidsmigratierecht aan de Universiteit van Amsterdam (UvA). “Het accent ligt op de bovenkant van de arbeidsmarkt. Bedrijven die hoger opgeleide kennismigranten willen binnenhalen, krijgen alle ruimte. Er zijn inmiddels speciale loketten om de aanmelding van dit type arbeidsmigrant te vergemakkelijken. De overheid gaat er van uit dat ondernemingen dat bonafide regelen.

In tegenstelling, zegt De Lange, tot de onderkant van de arbeidsmarkt. “Daar vertrouwt de overheid de eigen ondernemers niet meer.” Uitzendbureaus moeten gecertificeerd worden. Met hoge boetes, gerichte controles, fikse sancties en bedrijfssluiting voor recidivisten wordt getracht de vrijwaring van malafide uitzendbureaus te bewerkstelligen. De Lange: “Dat is althans de inzet maar de realiteit is dat de Arbeidsinspectie in Nederland vorig jaar slechts 2.500 ongedocumenteerde arbeidsmigranten van buiten de EU heeft aangehouden die bij Nederlandse bedrijven aan het werk waren.”

DE GEMOEDSTOESTAND IN NEDERLAND IS EEN TIKKENDE TIJDBOM

De Pool Janusz Stanczyk werd in oktober 2007 ambassadeur in Nederland. Toen proefde hij, vertelde hij begin dit jaar in een voor een diplomaat ongekend openhartig interview¹⁶, nog het enthousiasme over het openstellen van de Nederlandse grenzen voor Poolse werknemers op 1 mei van dat jaar. “De werkgevers waren blij met de Poolse krachten en de Polen waren blij met het salaris, dat genereus is vergeleken bij dat in hun thuisland.” Stanczyk volgt, ruim drie jaar later vanuit het monumentale pand aan de Haagse Alexanderstraat waarin de Poolse ambassade is gevestigd, inmiddels in een geheel andere gemoedstoestand de discussie in Nederland over arbeidsmigratie. Hij spreekt van een tikkende tijdbom, waarmee hij verwijst naar de snelheid waarmee in Nederland het respect voor buitenlandse werknemers verder afkalft.

16. Charlotte Huisman, ‘Het grenst soms aan discriminatie’, in *de Volkskrant*, 25 februari 2011.

De ambassadeur ergert zich, bevestigt Jan Minkiewicz, extern adviseur van de Poolse ambassade, aan de krenkende uitspraken van wethouder Norder van Den Haag: “een tsunami van Oost-Europeanen”. En hij klom in de pen om minister Kamp duidelijk te maken dat zijn aangekondigde maatregel om werkloze Polen uit te zetten in strijd is met de EU-regels. Hij ontkent niet dat er in Nederland wel eens problemen zijn met Polen, zoals drank- en geluidsoverlast in sommige wijken. Maar de politiek en de media zijn, in hun zucht om incidenten uit te vergroten, volgens hem hun gevoel voor proporties kwijtgeraakt. “Het grenst soms aan discriminatie.”¹⁷

17. Ibid.

Wat de Poolse ambassadeur, aldus Minkiewicz, en menigeen met hem, feitelijk verbaast is dat zo’n goed georganiseerd Westers land als Nederland niet in staat is om arbeidsmigratie in goede banen te leiden. De overheid zou hierin volgens hem een veel grotere rol moeten spelen, bijvoorbeeld bij de huisvesting van arbeidsmigranten, het controleren van uitzendbureaus en het toezien op de arbeidsomstandigheden.

Ik vrees, zegt Minkiewicz, dat er anders op korte termijn een leger rechteloze werknemers in Nederland rondloopt – EU-burgers zoals de Polen. “De vraag waar de EU voor staat is hoe deze werknemers hun rechten kunnen meenemen als ze in andere lidstaten gaan werken. Je zult zien dat een belangrijk deel van hen niet in Nederland blijft. Ze trekken door naar Duitsland, Frankrijk of andere EU-landen als daar meer en beter betaald werk te vinden is.” De externe adviseur voorspelt dat door de slechte economische situatie in Griekenland en Spanje werknemers uit die landen zich hier binnenkort bij zullen voegen.

Ook Adjunct-directeur Koops van de algemene Bond van Uitzendondernemingen (ABU) benadrukt dat in Europese landen onvoldoende de vraag wordt gesteld hoe regionale bedrijven en de arbeidsmarkt zich in de toekomst zullen ontwikkelen. “Daardoor is er ten aanzien van de arbeidsmigranten geen beleid voor de langere termijn en ontbreekt voldoende goede huisvesting. Gemeentelijk huisvestingsbeleid is vaak reactief en wordt pas gemaakt als de problemen zijn ontstaan.”¹⁸ Hij duidt op misstanden in Nederland als matrassen in bollenschuren en verrotte caravans. Gemeenten moeten in hun bestemmingsplannen, aldus Koops, rekening houden met een kavel of wat voor arbeidsmigranten.

¹⁸ Jurriën Koops, ‘Als de laatste Pool naar huis is, staat Nederland stil’, in *de Volkskrant*, 23 februari 2011.

VAN 'SPONTANE' NAAR 'ONGEDOCUMENTEERDE' ARBEIDSMIGRATIE

Arbeidsmigratie is geen nieuw verschijnsel. Het is van alle tijden – nationaal en internationaal. De Turken en Marokkanen die in het tweede deel van de twintigste eeuw het plaatje in Nederland domineerden, en de Midden en Oost-Europeaanen in stijgende mate nu, werden in de negentiende eeuw voorafgegaan door Belgen, Duitsers, Fransen en Zwitsers. De toestroom werd in het eerste deel van de twintigste eeuw bepaald door de stand van de werkloosheid. Bij verslechterende economische omstandigheden werden armlastige vreemdelingen geweerd. Alleen diegenen met 'voldoende middelen van bestaan' en degenen die 'geen gevaar voor de publieke rust opleverden', waren welkom.¹⁹

19. Ahmed Benseddik en Marijke Bijl, *Onzichtbaar achter glas*, Stek|Okia, Den Haag, november 2004, p 51.

De lichte economische recessie in 1967 leidde tot een hernieuwde discussie over betekenis en functie van buitenlandse arbeidskrachten. Migranten zijn er, zo luidt de publieke opinie dan, om conjuncturele gaten op te vullen. Werkgevers krijgen van de overheid vergunningen om actief in het buitenland te werven. De gedachte is dan nog dat Nederland geen immigratieland is. Er is behoefte aan nieuwe tijdelijke arbeidskrachten, niet aan nieuwe gezinsvestigingen vanuit het buitenland. En wel voor werkzaamheden waarvoor EU-arbeidskrachten aanvaardbaar niet meer beschikbaar zijn.

Ondanks de olieboycot in 1973, die een economische crisis tot gevolg heeft en hoge werkloosheid met zich meebrengt, blijft de arbeidsmigratie aanvankelijk groeien.²⁰ Vanaf 1975 is het uitgangspunt opnieuw dat arbeidstekorten vanuit de Nederlandse arbeidsmarkt moeten worden opgevangen. En vanuit de wet- en regelgeving verandert de 'spontane' migrant in een 'illegale' migrant.²¹ De illegale, de ongedocumenteerde werknemer is uitzetbaar en de werkgever is strafbaar. In de jaren negentig wordt het begrip illegaal verder ingevuld en vindt een intensivering van controles en een verscherping van sancties plaats in Nederland. Door het niet meer verstrekken in 1992 van een soft-nummer, het tegenwoordige BSN-nummer, aan ongedocumenteerde arbeidsmigranten en de invoering van de Koppelingwet in 1998 wordt de ongedocumenteerde werknemer uit het sociaal-fiscaal systeem gestoten.

20. Ibid, pp 52-54. Zie ook het proefschrift van T. de Lange, *Staat, markt en migrant. De regulering van arbeidsmigratie naar Nederland 1945-2006*, Den Haag 2007.

21. Zie voor details over die opeenvolging van de wet- en regelgeving Ahmed Benseddik en Marijke Bijl, *Onzichtbaar achter glas*, Stek|Okia, Den Haag, november 2004, pp 53-62.

In het regeerakkoord van het huidige kabinet Rutte (VVD en CDA met de gedoogsteun van de PVV) staat dat het kabinet zal onderzoeken of en in hoeverre aanscherping van het arbeidsmigratiebeleid mogelijk en wenselijk is. De algemene lijn is dat die arbeidsmigranten die geen kennismigranten zijn en niet uit de EU afkomstig zijn alleen een vergunning krijgen als de werkgever aantoont dat hij geen werknemers uit Nederland of landen van de EU en de Europese Economische Ruimte (EER) heeft kunnen vinden.

Ondanks dit restrictieve beleid worden tot op de dag vandaag ongedocumenteerde arbeidsmigranten structureel ingezet in Nederland, zegt Marijke Bijl. Ze is ondermeer secretaris van het Breed stedelijk Overleg Mensen zonder Papieren in Den Haag en werkzaam bij het in 1992 opgerichte Ondersteuningscomité Illegale Arbeiders (Okia), eveneens in Den Haag. Samen met Ahmed Benseddik deed ze onderzoek naar de bijdrage van illegalen in de glastuinbouw in het Westland: 'Onzichtbaar achter glas'.²² "De structurele inzet van ongedocumenteerde arbeidsmigranten beperkt zich in Westerse landen zeker niet tot de glastuinbouw. Het komt evenzeer in andere branches voor: de seksindustrie, in restaurants, de schoonmaakbranche, de vleesverwerkende industrie, huishoudelijk werk, de bouw en bijvoorbeeld de transportsector."

22. Ahmed Benseddik en Marijke Bijl, *Onzichtbaar achter glas*, Stek/Okia, Den Haag, november 2004.

De vraag naar ongedocumenteerde arbeidskrachten in de gastuinbouw in het Westland houdt verband met de sterke prijsdruk. "Internationaal controleren zo'n dertig grote supermarkt- en fastfoodketens de productiemarkt in de tuinbouw. Ze vertegenwoordigen een enorme inkoopmacht. Ze dwingen tuinders en andere producenten om hoge kwaliteit voor lage prijzen te verkopen." Bijl schetst een beeld van getrapte concurrentie: om goedkoop te kunnen produceren wordt vooral bespaard op de arbeidskosten. Vaste arbeiders worden vervangen door losse, zogeheten inleenkrachten die via uitzendbureaus worden geworven. Slechts de krachten met de rapste vingers mogen de volgende dag terugkomen. Dit leidt vaak tot lichamelijke schade, bijvoorbeeld aan gewrichten. "Tuinders weten dat het strafbaar is wat ze doen en dat de controles in de afgelopen jaren zijn verscherpt", zegt Bijl. "Maar omdat ze gedwongen worden om de productiekosten zo laag mogelijk te houden, wordt er structureel gefoezeld."

ONGEDOCUMENTEERDE ARBEIDSMIGRANTEN HEBBEN DEZELFDE ARBEIDSRECHTEN ALS LEGALE ARBEIDERS

Ook al vervullen ongedocumenteerde arbeidsmigranten een rol van betekenis aan de onderkant van de Nederlandse arbeidsmarkt, als gevolg van de Koppelingwet en het ontbreken van een BSN-nummer zijn met name arbeidskrachten van buiten de EU feitelijk vogelvrij. Arbeids-migratierechtsdeskundige De Lange: “Die status brengt met zich mee dat ze denken dat ze niet zoveel kunnen eisen als legale arbeiders. Als ze worden onderbetaald of op straat worden gezet zonder dat al hun salaris is uitbetaald, als de arbeidsomstandigheden te wensen over laten, of als ze hun vakantiegeld niet krijgen, kunnen ze moeilijk naar de rechter stappen.”

Onder haar supervisie voerde de Universiteit van Amsterdam in samen met IOM in Nederland recentelijk het onderzoek ‘Exploitative Labour Relations and Legal Consciousness of Irregular Migrant Workers in the Netherlands’²³ uit. Daarin wordt duidelijk dat de meeste ongedocumenteerde arbeidsmigranten geen idee hebben van de arbeidsrechten waarover ze volgens Europese verdragen wel degelijk beschikken – bijvoorbeeld het recht op billijke en gunstige arbeidsvoorwaarden en het recht tot het oprichten van een vakbond. De onderzoekers claimen dat die houding is gebaseerd op de ervaringen van arbeidsmigranten: mensen zonder papieren krijgen veelal minder betaald en hun arbeidsomstandigheden zijn vaak niet optimaal. Het is in ieder geval voor hen al stukken moeilijker om werk te vinden dan Nederlanders en arbeidsmigranten uit de EU. Pas als er sprake is van grove schendingen van rechten is een enkeling bereid dat aan te geven.²⁴

Alleen mensen met papieren zijn in hun optiek in staat om hun rechten af te dwingen. Ongedocumenteerde arbeidsmigranten die dat doen lopen de kans ontslagen te worden, vaak zonder dat ze al hun loon meekrijgen. Bovendien hangt hun verblijf in Nederland van hun werk af en lopen ze het risico om in vreemdelingenbewaring te belanden. Om te kunnen overleven hebben ze inkomen nodig. Het hebben van werk is vaak dan ook belangrijker dan onderbetaling of slechte werkomstandigheden. De Lange van de UvA benadrukt dat ongedocumenteerde migranten ondanks hun zwakke juridische status wel mensen en wel werknemer blijven. “In een beschaafde, een humane samenleving moeten hun mensenrechten gewaarborgd worden, evenals hun rechten als werknemer.”

23. Tamara Butter en Marleen Verhagen, *Exploitative Labour Relations and Legal Consciousness of Irregular Migrant Workers in the Netherlands*, UvA, Amsterdam, 2011.

24. *Ibid.*, p 55.

IEMAND MET BLOND HAAR WORDT MINDER SNEL VOOR EEN ILLEGAAL AANGEZIEN

In het onderzoeksrapport ‘Onzichtbaar achter glas’ wordt geïllustreerd dat de naleving van de arbeidsrechten van ongedocumenteerde arbeidsmigranten op gespannen voet staat in Westerse landen als Nederland met hun status als vreemdeling. De Arbeidsinspectie heeft feitelijk twee onverenigbare petten op: enerzijds het opsporen van misbruik en oneigenlijk gebruik op het gebied van arbeidsverhoudingen, arbeidsvoorziening en sociale zekerheid en anderzijds het opsporen van ongedocumenteerde werknemers.²⁵ Tussen 1987, de oprichting van de Dienst inspectie Arbeidsverhoudingen (DIA), vallend onder het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, en 1994, waarin de DIA opgaat in een bredere organisatie, de I-SZW, de latere Arbeidsinspectie, waren die taken gescheiden.²⁶

De Nederlandse rapporteur Mensenhandel deed in 2007 de aanbeveling aan de Nederlandse overheid om ongedocumenteerde werknemers in de gelegenheid te stellen om overtredingen op hun werk te melden zonder dat ze het risico lopen dat ze worden uitgezet. Ook de ILO, de arbeidsorganisatie van de VN, meent dat het de primaire taak is van een Arbeidsinspectie om de werknemers te beschermen in plaats van de immigratiewet uit te voeren.

Eén van de adviezen in het onderzoek ‘Exploitative Labour Relations and Legal Consciousness of Irregular Migrant Workers in the Netherlands’ is dat de Arbeidsinspectie geen taak zou moeten hebben ten aanzien van migratiecontrole. “Vanuit het perspectief van de migrant is daardoor de overheidstaak van de bescherming van werknemers ontoegankelijk”, aldus De Lange van de UvA. Ze benadrukt dat in Frankrijk inspecteurs geweigerd hebben om hun taken samen te voegen met die van migratiecontrole.²⁷

De realiteit in een EU-lidstaat als Nederland is dat het uitzetten van illegale arbeidsmigranten inmiddels voorrang heeft boven het naleven van de rechten van ongedocumenteerde arbeidsmigranten en de aanpak van mensenhandel. In dat verharde politieke klimaat past het voornemen van de huidige regering om illegaal verblijf strafbaar te stellen. Strafbbaarstelling maakt het mogelijk om ongedocumenteerde arbeidsmigranten boetes op te leggen, op te sluiten en sneller uit te zetten. Minister Gerd Leers (Asiel en Immigratie, CDA) claimt dat hij op die manier mensenhandel en arbeidsuitbuiting juist aanpakt. Dat is een gotspe, zegt Bijl. “Je maakt ongedocumenteerde arbeidsmigranten zo juist extra kwetsbaar.”

Criminoloog Staring van de Erasmus universiteit Rotterdam: “Waar de overheid zich voor de aanpak van – georganiseerde – criminaliteit wil in-

25. Ahmed Benseddik en Marijke Bijl, *Onzichtbaar achter glas*, Stek/Okia, Den Haag, november 2004, p 139. Zie ook ‘De rechten van de ongedocumenteerde arbeidsmigrant’, in *Migratie Info*, 17de jaargang, maart 2011.

26. Ahmed Benseddik en Marijke Bijl, *Onzichtbaar achter glas*, Stek/Okia, Den Haag, november 2004, p 57 en p139 en Tamara Butter, Marleen Verhagen en Tesseltje de Lange, *Exploitative Labour Relations and Legal Consciousness of Irregular Migrant Workers in the Netherlands*, UvA, Amsterdam, 2011, p 28.

27. ‘De rechten van de ongedocumenteerde arbeidsmigrant’, in *Migratie Info*, 17de jaargang, maart 2011.

28. Richard Staring, 'Illegaal tot crimineel verklaren maakt toestand alleen erger', in *NRC Handelsblad*, 9 maart 2011.

zetten, zullen illegalen die worden uitgebuit door mensenhandelaren, werkgevers, pooiers of huurbazen het wel uit hun hoofd laten om hiervan aangifte te doen bij de politie, uit angst voor aanhouding, detentie en uitzetting.”²⁸ Hij verwacht dat die angst zal resulteren in het verder ondergronds gaan van ongedocumenteerd verblijf. En dat heeft tot gevolg dat illegalen in een nog kwetsbaardere positie komen te verkeren waardoor een verdere toename van uitbuiting op de loer ligt.

Arbeidsmigratierechtdeskundige De Lange: “We ontkennen met het huidige beleid van aanpakken en wegsturen dat arbeidsmigranten in Nederland het werk verrichten dat anderen niet willen doen. In het verleden zijn bijvoorbeeld in de tuinbouw miljoenen euro's uitgeven om werkloze Nederlanders aan het werk te krijgen. Slechts in een enkel geval is dat gelukt.”

ARBEIDSUITBUITING EN MENSENHANDEL

Illegaal werk gaat vaak hand in hand met de handel in mensen en arbeidsuitbuiting – ook in Nederland. Wereldwijd wordt het aantal mensen dat het slachtoffer wordt van mensenhandel op tussen de 10 en 30 miljoen geschat. Het gaat niet alleen om internationale mensenhandel. Menigeen – zoals het Ghanese voorbeeld laat zien dat hieronder wordt beschreven – wordt in eigen land geronseld.

Bovendien is het moeilijk te bepalen wanneer nog gesproken kan worden van slechte arbeidsomstandigheden en wanneer sprake is van arbeidsuitbuiting. Die scheiding is ingewikkeld, zo blijkt uit onderzoeken – ook in Nederland. Is slapen op de werkvloer uitbuiting? Kan je daarover spreken als ongedocumenteerde arbeidsmigranten zwaar worden onderbetaald. Zo bepaalde de Nederlandse rechter dat het geen uitbuiting is als een Chinese kok bereid is lange dagen te werken in Nederland tegen en laag salaris en slechte huisvesting. Volgens eigen zeggen is hij hier nog altijd beter af dan in China. Deze uitspraak is inmiddels overruled door de Hoge Raad die de eigenaar van het restaurant wel heeft veroordeeld. De Hoge Raad oordeelde daarbij dat niet gerefereerd moet worden aan Chinese, maar aan Nederlandse werkomstandigheden.

Ongedocumenteerde arbeidsmigranten calculeren in dat ze niet altijd hetzelfde loon krijgen als legale werknemers. Arbeidsmigratierecht-deskundige De Lange: “Ze weten dat het welvaartspeil, en de hoogte van de lonen die daaraan in bijvoorbeeld Nederland gekoppeld zijn, niet vergelijkbaar zijn met die in de landen waar ze vandaan komen. Het geld dat ze in een Westers land verdienen is thuis stukken meer waard.” Waar het volgens haar mensonterend wordt, is als arbeidsmigranten als uitschot worden behandeld.

Het verhaal van menige ongedocumenteerde arbeidsmigranten bijvoorbeeld in de glastuinbouw in het Westland in Nederland verschilt in detail, maar in grote lijnen weinig van dat van de mannen en vrouwen die in het Zuid-Spaanse Andalusië onder een lap plastic wonen en af en toe een dag werk vinden. Of dat van de Hispanics die in Californië fruit plukken.²⁹ Van een nog andere orde zijn de ervaringen van Ghanese jongens en meisjes die het slachtoffer werden van de wrede handel in kinderarbeid in hun eigen land, waar IOM zich om bekommert.³⁰ IOM ontwikkelde de zogeheten Counter Traffic Module (CTM), een wereldwijde database waarin de bewegingen met betrekking tot mensenhandel wereldwijd in kaart wordt gebracht, herintegratieprojecten worden gedocumenteerd, evenals de ervaringen van slachtoffers. Het systeem fungeert als een kennisbank.

29. *Ibid.*, p 172.

30. Voor de Ghanese situatie zie ondermeer IMO documentatie in IOM-news, June 2005, pp 23-24.

De aandacht van IOM in Ghana richt zich ondermeer op het gebied rond het Voltameer. Daar wordt geleefd van de visvangst. De schrijnende gevolgen van de handel in kinderarbeid zijn alom aanwezig. Straatarme ouders uit steden verspreid over Ghana geven hun kinderen noodgedwongen aan een tussenpersoon. Met het idee dat hun zonen of dochters, vaak niet ouder dan zeven, acht jaar aan het Voltameer tenminste worden gevoed, een vak leren en naar school gaan. In werkelijkheid worden ze uitgebuit. IOM ‘bevrijdde’ in de afgelopen jaren enkele honderden kinderen uit deze moderne vorm van slavernij. Het merendeel daarvan was ondervoed was, en ze wilden en konden soms jaren later nog steeds niet praten over de mensonterende ervaringen aan het Voltameer.

Een ander voorbeeld is Pretoria, in Zuid-Afrika. IOM richtte hier – in de aanloop vorig jaar van het wereldkampioenschap voetbal – in de vorm van een innovatieve campagne samen met anderen de aandacht op de brute handel in mensen. In arme woonwijken die het doelwit zijn van mensenhandelaren werden fictieve tunnels en muren opgetrokken. Voorbijgangers zagen daar met enige regelmaat voetgangers achter en in verdwijnen. Vervolgens werden ze er via een boodschap op geattendeerd dat dit geen spel maar helaas de werkelijkheid is. Op gezette tijden verdwijnen er daar daadwerkelijk mensen om ingezet te worden in de prostitutie of andere vormen van illegale arbeid. Tot slot kregen ze een gratis telefoonnummer van IOM te zien waar tips over verdwijningen konden worden gemeld.

Bij de internationale Amerikaanse nieuwszender CNN staat 2011 in het teken van de strijd tegen deze vorm van moderne slavernij. De Amerikaanse televisiezender wil met een serie uitzendingen de handel in en smokkel van mensen internationaal op de kaart zetten. “The levels of slavery and people trafficking today are greater than at any point in history,” aldus Tony Maddox, Executive Vice President and Managing Director of CNN.³¹ “Mensenhandel is een vorm van criminaliteit waarbij de opbrengsten hoog zijn en de pakkans laag is”, benadrukt ook Corinne Dettmeijer-Vermeulen, de Nationale Rapporteur Mensenhandel in Nederland.³² De VN schatten dat er wereldwijd jaarlijks 32 miljard dollar wordt verdiend met de handel in mensen.

Een recente spraakmakende mensensmokkelzaak in Nederland was operatie-Koolvis rond Nigeriaanse meisjes die voor werk in Nederland werden geronseld. Uiteindelijk werden 45 verdachte mensenhandelaren bij een strafrechtelijke actie opgepakt. Dettmeijer-Vermeulen over het belang van een onafhankelijke rapporteur in een land als Nederland: “Mensenhandel brengt grove inbreuk op de mensenrechten met zich mee. Dus het is van groot belang om goed te kijken wat een overheid doet om dit te bestrijden.”

31. <http://thecnnfreedomproject.blogs.cnn.com:80/2011/03/04/modern-day-slavery-a-problem-that-cant-be-ignored/>

32. Interview in Migratie Info, 16de jaargang nr 2, juni 2010, p 3-4.

TE LANG IS GEDAAN ALSOF ALLE ARBEIDSMIGRANTEN
ZIELIGE MENSEN ZIJN

*Op 'n bankie op de brink in Westernesh
Zit 'n man, nog nooit zo ver van huus af west
Hij nemp 'n slikkie uit zien blikkie Aldi bier
En hij denkt wat doe ik hier*

De Drentse troubadour Daniël Lahoes schreef het liedje uit boosheid.³³ In een carnavalsliedje ging het over een busje met Polen, vertelt hij. Hardwerkende jongens die het hartstikke zwaar hebben, worden daarin zwartgemaakt. “Doe effe normaal! Die jongens gaan erop uit, die durven tenminste naar een ander land te gaan om het thuis beter te krijgen”. Te lang is gedaan alsof alle arbeidsmigranten zielige mensen zijn, meent ook De Lange, universitair docent bestuursrecht aan de UvA.

33. Frank van zijl, ‘Het verdwijnt: Het Drents en de verhalen’, in *de Volkskrant*, 18 februari 2011.

Arbeidsmigranten zijn over het algemeen ondernemende mensen die op zoek zijn naar een beter leven. Dat ze dat illegaal doen, komt omdat hen vaak geen andere weg open staat. Van de massa-immigratie van Spanjaarden, Portugezen, Marokkanen en Turken die in de vorige eeuw naar een Westers land als Nederland kwamen, bleef ongeveer de helft uiteindelijk.

Ook nu wil niet iedereen zich noodzakelijkerwijs blijvend in Nederland vestigen. De Poolse Michael Gomek (20), met oorbel en Nike-gympen, die de mis bezoekt in de Sint Willibrorduskerk aan het Westeinde in Rotterdam, vertelt dat hij de eerste weken in Nederland had moeten wennen. Aan hotel de Nachtegaal in Lisse, waar hij met vijf anderen op een kamer van twintig vierkante meter woont. Maar dat is niet erg want hij verdient hier wel vier keer zoveel als in Polen. “In april, wanneer er minder werk in de tulpen is, wil ik terug naar Wroclaw (Breslau) waar ik vandaan kom.”³⁴

34. Eileen Ros, ‘Heimwee naar de Poolse God’, in *NRC Weekblad*, 26 februari-4 maart 2011.

De opvattingen van Gomek sluiten aan bij die van menige Poolse immigrant die in de jaren 2000-2009 naar Nederland kwam. Van hen is bijna 60 procent weer vertrokken. Dat blijkt uit onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) waarin de immigratie uit mediterrane landen in de jaren zestig en zeventig is vergeleken met de recente immigratiegolf uit Polen in het voorbije decennium. Het onderzoek wijst uit dat van de Poolse immigranten die in de periode 2003-2009 naar Nederland kwamen, ruim de helft na maximaal zeven jaar weer is teruggekeerd. Van de eerste immigratiegolf tussen 1996 en 2002 was na zeven jaar slechts 35 procent naar Polen teruggekeerd. Dat heeft waarschijnlijk te maken met de toenmalige gunstige economische situatie in Nederland, maar ook met het EU-lidmaatschap van Polen sinds mei 2004, waardoor het voor Polen eenvoudiger werd om tussen beide landen te reizen.³⁵

35. www.cbs.nl/NR/rdonlyres/73622BD4-DFD7-447A-BC2B-82B8F1210050/0/2011k1b15p32art.pdf. Zie ook Cathelijne Pool, *Migratie van Polen naar Nederland*, Den Haag, 2011.

De Lange van de UvA heeft een vergelijkbare ervaring met Filippijnse huishoudelijke hulpen in Nederland die zich inmiddels hebben georganiseerd. Ze pleiten voor circulaire migratie. “We weten”, zegt ze, “dat het type werk dat zij doen in Westerse landen veelal door ongedocumenteerde arbeidsmigranten wordt gedaan. Dat is de realiteit. Maar tegelijkertijd houden we onszelf voor de gek met het huidige beleid van het aanpakken en wegzenden van arbeidsmigranten. We zijn bang om deze mensen een verblijfsvergunning te geven zodat ze in onze sociale zekerheid kunnen integreren.”

Ook de Filippijnse vrouwen willen de mogelijkheid om af en toe tijdelijk naar de Filippijnen terug te kunnen keren. Daarvoor is het nodig dat ze rechten krijgen die dat mogelijk maakt. Ondertussen blijkt uit onderzoek van collega onderzoekster Sarah van Walsum van de Vrije Universiteit van Amsterdam (VU) dat Filippijnse vrouwen op mondiaal niveau al een aantal basisvoorzieningen hebben geregeld, zoals ziektekostenverzekeringen voor henzelf en hun familieleden, vertelt De Lange, die bij het initiatief van de Filippijnse vrouwen in Nederland is betrokken. Dat betekent dat ze hun kaarten niet op Nederland alleen zetten. Ze weten dat de globale economie met zich meebrengt dat ze flexibel moeten zijn en hun zaakjes op orde moeten hebben, ongeacht het land waar ze werken.

Dit soort initiatieven botsen met het eenzijdige Nederlandse idee dat arbeidsmigranten hier komen om zich te vestigen en van onze welvaart te profiteren. Dat is inmiddels een outdated model. De Lange: “Dat geldt voor een klein deel van hen. Het merendeel komt hier naar toe om te werken en geld te verdienen voor thuis, in de hoop dat ze dat op een menswaardige manier kunnen doen. Je ziet het ook aan de Polen die veelal opteren voor pendelmigratie, zoals blijkt uit recent onderzoek van Cathelijne Pool.³⁶ Als er weinig werk voorhanden is, gaan ze gewoon weer naar huis.”

36. Cathelijne Pool, *Migratie van Polen naar Nederland*, Den Haag, 2011.

DE WERELD ACHTER ONS BORD

Er is geen verwender consument dan de moderne Westerse mens. Wat is zijn of haar aandeel en verantwoordelijkheid in het verhaal van arbeidsmigratie, arbeidsuitbuiting en mensensmokkel? Menig Westers huis wordt geschrobd door een zwarte werkster, de muren geschilderd of de keuken verbouwd door een ongedocumenteerde arbeidsmigrant. En ook als het door legale Polen wordt gedaan, is het vooral belangrijk dat ze goedkoop zijn. Bovendien willen wij, de Westerse consument, ook nog eens op elk moment van het jaar kunnen kiezen uit een keur aan groenten en fruit in de supermarkt. En het liefst ook dan zo goedkoop mogelijk – net als bij Chinese, Surinaamse, Turkse, Marokkaanse restaurants. Maar tegen welke prijs?

We kunnen eten wat we willen en wanneer. Maar wat weten we van de wereld achter ons bord? Waarvoor kiezen we als we in de supermarkt ons karretje volladen, vroeg Walter Grotenhuis zich af. Het antwoord daarop is zijn recente film *Smakelijk Eten*.³⁷ De film roept vooral vragen op – ongemakkelijke vragen. Eten is meer dan het vullen van onze maag. Het is tevens een gewetenszaak.

37. Mac van Dinther, 'Ongemakkelijke vragen over eten', in *de Volkskrant*, 7 maart 2011.

Dat is ook het idee achter de internationale publiekscampagne *Buy Responsibly* van IOM in Nederland – in samenwerking met Fairfood International, BLinN en CoMensha. IOM poogt om een verandering van het consumentengedrag te bewerkstelligen. De hoop is dat het winkelend publiek kritischer gaat kijken naar de diensten die ze afnemen en de producten die ze kopen vandaan komen.

Het gaat, zoals gezegd, om schokkende feiten: wereldwijd zijn miljoenen mensen slachtoffer van gedwongen arbeid of seksuele uitbuiting. “Veel te lang is gedacht dat armoede en discriminatie de oorzaken zijn van arbeidsuitbuiting”, aldus directeur-generaal William Lacy Swing van IOM. “Maar die visie is te beperkt. Arbeidsuitbuiting en mensenhandel worden veroorzaakt door een algemene wereldwijde vraag naar goedkope arbeid en goederen.”

Dat was de reden waarom secretaris Marijke Bijl recentelijk aanschoof bij de aandeelhoudersvergadering van Ahold, het moederbedrijf van supermarktketen Albert Heijn met vertakkingen wereldwijd. Ze wilde bereiken dat Ahold meewerkt aan het doorbetalen van één dollarcent meer voor een pond geplukte tomaten aan de plukkers ervan in Florida.

De tuinbouw aan de oostkust van de VS drijft al decennia lang op migranten met een kwetsbare status. “Het is behoorlijk zwaar werk en er bestaat

38. Zie voor nadere informatie
www.ciw-online.org/

betrekkelijk weinig controle op”, aldus Bijl. Zo’n tien jaar geleden hebben de illegale migranten daar, veelal Hispanic en Haitianen, zich aaneengesloten in de Coalition of Immokolee Workers (CIW), vernoemd naar de plaats waar ze in de tuinbouw werken.³⁸ Decennialang lukte het hun niet om bij de tuinders enige loonsverhoging te bewerkstelligen. Nadat ze zich hadden verenigd, richtten ze hun krachten op de top van de ketens die tomaten afnemen. Zo hebben ze na vier jaren ijveren en onder druk van een brede maatschappelijke beweging voor elkaar gekregen dat Taco Bell, een wereldwijde fastfoodketen, wel die extra dollarcent per pond geplukte tomaten aan hen liet doorbetalen – bijna een verdubbeling van hun inkomen. Daarna gingen ondermeer ook McDonald’s en Burger King overstag.

Bijl van OKIA, samen met de vakcentrales FNV en CNV, BlinN en Disk Arbeidspastoraat riepen afgelopen zomer Ahold per brief op om dit voorbeeld te volgen. “We wilden zo bovendien de dynamiek achter goedkope tuinbouwproducten inzichtelijk maken. Wie is er verantwoordelijk voor de prijsstelling en hoe kan die doorbroken worden als de lonen en werk-omstandigheden feitelijk neerkomen op een moderne vorm van slavernij?” Ahold gaat niet meer betalen, is schriftelijk aan Bijl en de anderen meegedeeld. De aankoop van de tomaten uit Florida werd tijdelijk stopgezet, hangende een eigen onderzoek. De inkoop is inmiddels weer gestart en Ahold heeft CIW in Florida schriftelijk laten weten dat het van oordeel is dat alles in de aanvoerketen in orde is en het bedrijf dus niet meedoet aan het ‘penny per pound system’. Het bedrijf betaalt al een ‘fair market price’. Verder gaat Ahold er van uit dat in een land als de VS de overheid verantwoordelijk is voor de naleving van de regels met betrekking tot lonen en arbeidsomstandigheden.

Ook als Westerse consument gaan we er in het gunstige geval van uit dat overheden hun plicht doen. Maar mogen en kunnen we daar zo maar op vertrouwen? Nee, zegt filmer Grotenhuis desgevraagd. “Als de drie jaar dat ik aan de film heb gewerkt me één ding heeft geleerd dan is het wel dat de internationale productieketen dermate ingewikkeld is dat het voor consumenten ondoenlijk is om die te ontrafelen en in de supermarkt dus een afgewogen ethische keuze te kunnen doen. Wat schaf ik wel en wat schaf ik niet aan.” Hij pleit ervoor dat de controle of een product verantwoord is geproduceerd al moet plaatsvinden voordat die in de schappen liggen. Niet alleen van de goederen die we van ver halen, maar ook van die uit eigen land. Grotenhuis heeft niet de illusie dat in de kapitalistische wereld van vandaag en morgen producenten en handelaren er toe zullen overgaan om die controle zelf uit te voeren. “Als consument moeten we afdwingen dat de overheid die rol gaat vervullen.”

Dat vraagt om casestudies, naast publiekscampagnes als Buy Responsibly en films als Smakelijk Eten³⁹ als aanjagers van brede maatschappelijke discussies over duurzaamheid en fatsoenlijke werkomstandigheden en lonen met betrekking tot producten en diensten. Filmmaker Grotenhuis volgde naast tuinders in Kenia en Filippijnse garnalenvissers, sojaboeren in Mato Grosso, een deelstaat van Brazilië aan de zuidrand van het Amazone-stroomgebied. Nederland is grootimporteur van soja. Alleen China overtreft onze vraag. Soja is een goedkoop en belangrijk onderdeel van varkensvoer. Via de miljoenen varkens die hier gefokt en vetgemest worden komen de karbonades, varkenshaasjes en frikadellen in de supermarktschappen en achter het ruitje van de automatiek. Soja en varkens zijn sterk met elkaar verbonden geraakt.⁴⁰

39. www.smakelijketendefilm.com/pages/home.asp

40. www.smakelijketendefilm.com/pages/brazilie.asp

INVESTEREN IN DE TOEKOMST: ENKELE ROLLEN EN TAKEN

Kortom: arbeidsmigratie, -uitbuiting en mensenhandel zijn weerbarstige thema's waar Westerse overheden met restrictieve maatregelen op reageren. Ook de moderne Westerse consument gedraagt zich opportunistisch en weinig ethisch. Hij/zij is verwend en steekt de kop in het zand. Tegelijkertijd onderstreept het World Migration Report 2010 van IOM dat in een wereld waarin demografische ontwikkelingen, economische behoeften en de effecten van klimaat verandering leiden tot een onvermijdelijke stijging van het aantal internationale immigranten, overheden en overige betrokken partijen weinig andere keuze hebben dan te investeren in financiële en menselijke bronnen. Alleen op die manier kunnen staten, gemeenschappen en migranten de vruchten plukken van de toekomstige migratie. Daarbij zijn tenminste de volgende rollen en taken van belang:

De Westerse overheid

- Die is teveel met de korte termijn bezig (restrictie van de instroom met uitzondering van kennismigranten) en heeft te weinig oog voor de humane aspecten van arbeidsmigratie – niet alleen wat betreft gedocumenteerde maar juist ook ongedocumenteerde arbeidskrachten. Zij doen het werk dat Nederlanders niet willen doen.
- Arbeidsmigratie voorziet in een economische noodzaak om welvaart op peil te houden en blijft ook in de toekomst noodzakelijk. De angst dat Nederlanders worden verdrongen door buitenlandse werknemers is dan ook veelal niet terecht. Dat idee moet door nationale en lokale overheden worden uitgedragen.
- De internationale productieketen is inmiddels zo ingewikkeld en omvangrijk geworden dat consumenten daar onmogelijk zelf zicht op kunnen krijgen en daardoor ethische keuze kunnen doen bij de aankoop van producten en het afnemen van diensten. Overheden zouden naast de controle op ook in het inzicht in de productieketen tot hun taak moeten gaan rekenen, in samenwerking waar nodig met NGO's.

Wetenschappelijke onderzoeksinstituten:

- Samen met de overheid kunnen deze instituten of organisaties de productieketen inzichtelijk maken en zo de overheid van informatie voorzien om de noodzakelijke uitvoering van de controletaak te kunnen uitoefenen en om de consument bewust te maken van welke diensten en goederen hij/zij afneemt.
- Inzicht geven in en aandacht vragen voor demografische ontwikkelingen en economische gevolgen van vergrijzing.
- Aandacht vragen voor rechten van migranten (vastgelegd in Europese verdragen).

Consumenten

- Consumenten zijn tevens burgers en kunnen in die rol overheden dwingen om controle op de productieketen uit te oefenen om te zorgen dat in de schappen van de supermarkten geen producten liggen en er geen diensten worden aangeboden waarvan de prijsstelling via malafide praktijken tot stand is gekomen. Politieke partijen zouden hierbij ook een rol kunnen spelen. Zij kunnen in hun partijprogramma's inspelen op die nieuwe rol van de overheid en tevens ideeën ontwikkelen hoe het toezicht op die taak kan worden geregeld zodat consumenten bewust kunnen kiezen voor bepaalde producten en diensten.

Producenten/werkgevers

- Ondanks de zwakkere positie van (ongedocumenteerde) arbeidsmigranten, de geringe informatie die ze hebben over de rechten die ze hebben en ondanks het feit dat ze vaak niet bereid zijn en/of een gebrek hebben aan middelen om procedures te voeren, zijn arbeidsmigranten zowel mensen als werknemers. Dat betekent dat hun mensenrechten gewaarborgd moeten worden, evenals hun rechten als werknemer.
- Werkgevers werken nu veelal met uitzendbureaus die als tussenpersoon opereren. Dat ontslaat werkgever niet van de plichten ten aanzien van de buitenlandse werknemers die voor hen werken

Advocatuur en de rechtshulpverlening en vakbonden

- Illegale migranten hebben wel degelijk rechten op grond van nationale en EU-wetgeving. De Arbeidsinspectie, vakbonden en de rechtshulpverlening zouden hen daarop moeten attenderen en hen moeten bijstaan in het maken van aanspraak op die rechten – ook al is dat in de praktijk vaak best lastig.
- De opzet van een loket waar migranten zonder angst misstanden zouden kunnen melden, waardoor malafide werkgevers en -tussenpersonen opgespoord kunnen worden. Daarbij is ook een actieve rol nodig van vakbonden.

NGO's en IGO's (zoals IOM)

- NGO's en IGO's zijn veelal ook praktische uitvoeringsorganisaties. Daarnaast is het van belang dat juist ook zij migratiethema's blijven agenderen op nationaal en internationaal niveau.
- Benadrukken bij beleidsmakers, politieke partijen en via publiekscampagnes dat arbeidsmigranten ondernemende mensen zijn die een positieve bijdrage leveren aan de samenleving.
- Het op de kaart zetten van pilots om legale alternatieven te vinden voor irreguliere migratie.

- Versterken van de positie van migranten (empowerment), onder andere door oprichten van belangenorganisaties, vakbonden, lobby-groeperingen e.d.
- Het blijven richten van de aandacht op en het tegengaan van arbeids-uitbuiting en mensenhandel.

Tekst essay

Froukje Santing

Ontwerp

VormVijf, Den Haag

Illustraties

Dik Klut, Den Haag

Druk

Opmeer Drukkerij, Den Haag

Productie

IOM in Nederland

IOM staat achter het principe dat humane en ordelijke migratie zowel migranten als de gehele samenleving ten goede komt. IOM bevordert samen met haar partners ordelijke en humane migratie, de internationale samenwerking op het gebied van migratie, het uitvoeren van initiatieven en projecten op het gebied van migratie en het geven van humanitaire hulp aan migranten die in nood verkeren waaronder vluchtelingen en mensen die op de vlucht zijn binnen de eigen landsgrenzen (ontheemden).

IOM in Nederland
Postbus 10796
2501 HT Den Haag
T 070 31 81 500
E missionthe Hague@iom.int
I www.iom-nederland.nl

Migration for the benefit of all

Sinds de oprichting in 1951 is IOM uitgegroeid tot wereldwijde, onafhankelijke organisatie op het gebied van migratie. Als onafhankelijke organisatie werkt IOM samen met nationale en internationale partners. In Nederland ondersteunt IOM migranten die vrijwillig willen terugkeren naar hun land van herkomst. IOM regelt ook de overkomst van uitgenodigde vluchtelingen die zich in Nederland mogen vestigen alsmede familieleden die mogen overkomen in het kader van gezinshereniging.

Als derde activiteit verzorgt IOM tijdelijke uitzending van hoger opgeleide migranten naar landen van herkomst om hun kennis en ervaring ter beschikking te stellen van lokale organisaties.